

LUCIDA
INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

35
(1/2007)

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2008

Gorana Stepanić

Potresna pjesnička svjedočanstva: Latinsko pjesništvo o dubrovačkom potresu 1667.*

Apstrakt. Dubrovačku je Republiku 6. 4. 1667. pogodio snažan potres koji je odredio daljnju demografsku, ekonomsku i političku sudbinu te države. U sklopu diplomatskih nastojanja da dobije financijsku i političku pomoć europskih velesila i manjih država, dubrovački su se autori poslužili i žanrom epa, odnosno epilija kako bi prikazali nedaće koje su se dogodile njihovim sugrađanima te zatražili pomoć. Ovaj članak donosi prikaze triju heksameterskih tekstova trojice dubrovčana koji tematiziraju potres: *De laudibus serenissimae reipublicae Venetae et cladibus patriae suae carmen* (Mleci, 1675) Stjepana Gradića, *Proseucticon de terraemotu* (Rim, 1690) Benedikta Rogačića te dio spjeva *Philosophiae versibus traditae libri VI* (Mleci, 1744) Benedikta Staya. Analizira se struktura pjesama, podudarnosti na planu kompozicije, sadržaja i izraza u izvještaju o samome potresu, pripovjedački okvir pjesama, mimeza, epski topoi, te se iz aspekta diplomatskih nastojanja i političkih odnosa na Mediteranu preispituju *realia* triju pjesničkih izvještaja. *Gljučne riječi:* Stjepan Gradić, Benedikt Rogačić, Benedikt Stay, potres, Dubrovnik, epska poezija, epilij.

1. Potres

Potres koji je na Veliku srijedu, 6. travnja 1667. pogodio Dubrovačku Republiku najveća je prirodna katastrofa koja se dogodila na tom području. Ostavio je golemu materijalnu i demografsku štetu te ozbiljno zaprijetio političkom položaju Republike, kako s vanjskopolitičkog stajališta (neovisnost o Turcima i Mlecima), tako i unutanjepolitičkog (stabilnost aristokratske republike). Literatura naziva taj događaj 'prvom smrću Dubrovnika'¹, pri čemu se drugom smrću naziva prestanak postojanja Republike započet Napoleonovim osvajanjem Grada.

---

* Dio informacija koje donosimo u ovome tekstu pribavljen je u sklopu istraživanja koje je stipendijom poduprla Španjolska agencija za međunarodnu suradnju (AECI) u ak. godini 2006/2007 i 2007/2008.

¹ V. poglavlje «Prva smrt Dubrovnika» u: Samardžić 1983, očito prema: Lujo Vojnović, «Prva smrt Dubrovnika», *Letopis Matice srpske* 86 (288), 52-69, Novi Sad 1912.

U potresu 1667. izginula je polovica od 6000 stanovnika, koliko se procjenjuje da ih je živjelo u Gradu, a najteže gubitke dugoročno gledano pretrpjelo je plemstvo. Propadanje plemstva, i ranije načeta endogamijom, kulminira od vremena tzv. Velike zavjere (1611-1612) kojoj je prethodio rascjep dubrovačkog patricijata, ozbiljnije započet krajem 16. stoljeća (1589) kada je Marin Andrijin Bobali (1555-1605) ubio diplomata i političkog neistomišljenika, ujedno muža vlastite sestrične, Frana Franova Gondolu (1539-1589).² Fran se Gundulić zalagao za neutralnost Republike na vanjskopolitičkom planu, dok je Marin Bobaljević bio ključna figura raskola dubrovačkog patricijata i jedan od začetnika 'protuosmanske' 'zavjereničke' politike koja je neuspjelim pučem 1611. dovela do konačnog raskola među plemstvom. Ono se, po krvnom i s njime usko vezanom političkom ključu ('čuvari poretka' koji su se zalagali za političku neutralnost Republike prema Turskoj naspram 'zavjerenika', promicatelja aktivne protuturske politike) podijelilo na dvije oštro odijeljene rodovsko-političke frakcije. Demografska slika dubrovačkog plemstva i prije Velikog potresa bila je, prvenstveno zahvaljujući endogamiji, loša, no stanje se još više pogoršalo nakon potresa kada je konzervativni dio plemstva, uz to što je od Zavjere i raskola broj mogućih bračnih partnera bio sveden na polovicu (ženidba u suprotan tabor bila je neprihvatljiva), ograničavao primanje bogatijih građanskih obitelji u plemićke redove, a primljeno novo plemstvo apsolutno ignorirao.³

Materijalnu štetu Dubrovčani su godinama nakon katastrofe pokušavali nadoknaditi donacijama europskih država, upošljavajući svoje diplomatske sposobnosti i najvještije diplomatske dužnosnike. Njihova prepiska s europskim dvorovima, kao i s dubrovačkom vladom dobro je sačuvana, kao uostalom i mnoštvo izvora o samome potresu: dostupan je zavidan broj iskaza preživjelih svjedoka s opisom katastrofe. Većina je izvora tiskana, neki od njih netom nakon samoga događaja.⁴

---

² Za pitanja Velike zavjere i raskola dubrovačkog patricijata vidi članak Ćosić-Vekarić 2001 i knjigu Ćosić-Vekarić 2005.

³ Usp. Ćosić-Vekarić 2005: 71: «Brakovi između rodova dubrovačke vlastele (od potresa 1667. do pada Dubrovačke Republike 1808)»: u 135 godina sklopljeno je samo 14 'miješanih' brakova.

⁴ Najvažniju arhivsku građu o potresu i diplomatskim akcijama koje su slijedile godinama nakon njega donosi Radovan Samardžić u Samardžić 1960. Detaljan opis

Od suvremenih prozних izvještaja o potresu nedugo nakon svojeg nastanka tiskan je u Anconi spis sačinjen na osnovu pisma fra Vida Andrijaševića i ostalih izbjeglica koje su pristigle u tu talijansku luku.⁵ Ubrzo je tiskan i izvještaj dubrovačkog nadbiskupa, talijaniziranog Španjolca Pietra Torresa, koji je netom nakon potresa pobjegao iz Dubrovnika brodom i sa sobom odveo više od šezdesetak dubrovačkih redovnica.⁶ Najveći je propagandni uspjeh, međutim, doživio anonimni spis pod naslovom *Relatione del horribile Terremoto, seguito nella città di Ragusa et altre città della Dalmatia et Albania in giorno delli 6 Aprile 1667. In Venetia MDCLXVII*. Isti je sastavak dvije godine kasnije objavljen na francuskom,⁷ a potom i na engleskom jeziku.⁸ Jedan je opis sastavio i Van Dam, nizozemski poslanik na Porti koji se za vrijeme potresa bio zatekao u Gradu te ga tiskao 1672. u den Haagu, a tekst opisa preveden je na njemački 1718.⁹

Od pjesničkih sastavaka na hrvatskom jeziku poznat je tekst Nikolice Bunića (†1678) *Grad Dubrovnik vlastelom u trešnji* (Ancona 1667), Bara Bettere (o. 1645-1712) *Vrhu velike trešnje* te poznati osmerački ep Jakete Palmotića Dionorića (1623-1680) *Dubrovnik ponovljen* (Dubrovnik 1874). Ipak, na polju poezije o dubrovačkom potresu veći su međunarodni odjek polučile heksameterske pjesme trojice Dubrovčana: opata Stjepana Gradića, te dvojice isusovaca, Benedikta Rogačića (Dubrovnik, 1646 – Rim, 1719) i Benedikta Staya (Dubrovnik, 1714 – Rim, 1801).*

---

potresa daje i dubrovački dominikanac Serafin Crijević (1686-1759) u djelu *Sacra metropolis Ragusina* I, pars V, 161-183.

⁵ Za pismo v. Samardžić 1960: 46-49. i Samardžić 1983: 238.

⁶ Taj će događaj kao posebno dojmljiv spomenuti Stjepan Gradić u svojoj pjesmi o potresu (Venecija, 1675). Samo pismo, pisano na talijanskom, a tiskano u Anconi u travnju ili svibnju 1667, donosi Samardžić 1960: 29-33, prema prijepisu Sara Crijevića, *Sacra metropolis Ragusina* VI.

⁷ *Relation véritable de l'horrible treblement de terre, arrivé en la ville et pays de Raguse, et en d'autres lieux de la Dalmatie et l'Albanie. A Paris, chez Jacques Langlois fils, au Mont Saint-Hilaire, rue d'Escosse, aux tríos Cramillères. Avec permission.* Usp. Krsić 1987: 176, bilj. 279.

⁸ *A true relation of the terrible earthquake which happened at Ragusa and several other cities in Dalmatia and Albanie the sixth of April 1667 as we have it in a particular account of Venice. Published by authority. In the Savoy, 1669.* Ibidem, bilj. 280.

⁹ Ibidem, bilj. 281.

* Gradićev tekst nalazi se na adresi ffzg.hr/klafil/gradic, Rogačićev na [/gradic](http://gradic)

2. Latinska poezija o Velikom potresu

2.1. Stjepan Gradić

Opat Stjepan Gradić (Dubrovnik, 1613 – Rim, 1683) poznatiji je kao diplomat Republike pri Svetoj stolici i znanstvenik nego kao pjesnik.¹⁰ Ipak, književno obrazovanje koje je, u tradiciji novovjekovnih humanističkih *studia humanitatis* podrazumijevalo i dugogodišnje učenje latinske gramatike, retorike, pjesništva, etike i povijesti, Gradić je primio prvo u privatnim institucijama u Dubrovniku, a zatim na isusovačkom Rimskom kolegiju gdje se školovao uz petogodišnju potporu rodnoga grada. Za završena studenta filozofije i obaju prava pisanje (uglavnom prigodne) poezije bila je, dakako, usputna djelatnost zaposlena diplomata (naročito kada je trebalo pridobiti naklonost europskih dvorova nakon potresa), službenog korespondenta papinskog Državnog tajništva i kustosa Vatikanske biblioteke. Ipak, među desecima Gradićevih – uglavnom latinskih – pjesama ističu se upravo one s temom potresa.

Kao prvu pjesmu o potresu, pretpostaviti je ubrzo nakon samog događaja, Gradić je napisao *carmen* od 121 heksametra pod naslovom *Descriptio terraemotus Ragusini*. Njezini su dijelovi, točnije ukupno 116 stihova, tiskani u Dubrovniku 1790, kao dodatak Gradićevu tekstu *Antiquitatum Rhacusanarum brevis diatriba*.¹¹

/0712potres.html, a Stayev na /gradic/0712stay-potres.html.

¹⁰ Možda je najvredniji doprinos poznavanju Gradićeva života i političkog angažmana Körblerovo izdanje Gradićevih talijanskih pisama dubrovačkom Senatu (Körbler 1915), na koje se uvelike oslanjao Krasić, autor zasad jedine iscrpne i razmjerno nove biografije Dubrovačkog diplomata (Krasić 1987).

¹¹ Ta je povijesna rasprava objavljena u sklopu edicije o povijesti i u slavu Dubrovnika u kojoj su se našli i tekstovi Ludovika Crijevića Tuberona, Nikole Ivanova Bunića, kao i elegija Didaka Pira o slavnim dubrovačkim obiteljima: *Commentariolus Ludovici Cervarii Tuberonis de origine et incremento urbis Rhacusanarum. Eiusdemque ditionis descriptio auctore Nicolao Ioannis de Bona, et Stephani Gradi Antiquitatum Rhacusanarum brevis diatriba ... Rhacusii* : Typis Andreae Trevisan, 1790 (NSK Zagreb RIIF-80-76). Tekst *Antiquitatum Rhacusanarum brevis diatriba* nalazi se na str. 33-34, a u 'bilješci o piscu', nakon kratke Gradićeve biografije stoji: «Adeo tragicum sonat hoc poema, e tad commiserationem excitandam est aptum, ut bene agere cum lectoribus nostris putemus, si quaedam hic excerpta tradiderimus...». Slijedi 11 odabranih odlomaka pjesme o potresu u ukupno 116 heksametara. Ista

Proširena verzija iste pjesme od 315 heksametara, ovaj put s jasnim namjerama, napisana je 1674. za vrijeme boravka u Mlecima, pod naslovom *Stephani Gradii patricii Ragusini de laudibus serenissimae reipublicae Venetae et cladibus patriae suae carmen* (Venecija, 1675). Nastala je kao još jedan pokušaj da se od *Serenissime* eventualno izmoli kakva materijalna pomoć za posrnuli Dubrovnik. Gotovo je polovica pjesme pragmatičkog karaktera, pohvala Venecije i vješta argumentacija u prilog davanja novca za obnovu Grada. Pjesma, kao ni sva Gradićeva diplomatska vještina, nije polučila željeni cilj, no radi se o pjesmotvoru koji je doživio drugo izdanje samo godinu dana kasnije i smatra se jednim od najboljih autorovih pjesničkih tekstova (Venecija, 1676).¹²

Pjesma je djelomično objavljena i prevedena 1970. u antologiji *Hrvatski latinisti*,¹³ a postoji i njezin talijanski prijevod, na koji ćemo se osvrnuti nešto kasnije, kada predstavimo i ostale dvije latinske pjesme o potresu.

2.2. Benedikt Rogačić

Benedikt Rogačić (Dubrovnik, 1646 – Rim, 1719) spada u mladu generaciju dubrovačkih isusovaca koji su većinu svoje učiteljske i znanstvene karijere odradili u Italiji.¹⁴ Rogačić, zvan 'il Padre tutto innamorato di Dio'¹⁵ teolog, govornik, pjesnik, gramatičar i biograf djelatan gotovo cijeli svoj život u Rimu, pisao je na talijanskom i na latinskom.¹⁶ Proučavatelji Rogačićeva djela uglavnom su mu prilazili kao teologu i filozofu; ipak, najuspješnije je autorovo djelo didaktički spjev *Euthymia sive De tranquillitate animi*, objavljen dvaput u samo pet godina.¹⁷ Od sredine devedesetih

---

pjesma postoji i u prijepisima (Znanstvena knjižnica Dubrovnik 809, Tomašević prijepis).

¹² Usp. Krasić 1987: 413. Sa stajališta odnosa *dulce i utile* elemenata njezine dijelove interpretirao i doveo u vezu s Vergilijevom epikom američki slavist i neolatinst K. L. Croxen. V. Croxen: 310-313.

¹³ Gortan – Vratović 1970: 100-109.

¹⁴ Za Rogačićev život v. Bašić, Cerva, Slade, LHP i Korade 1994: 187 ff..

¹⁵ Demo 2003: 221 prema Rogačićevu biografu, zadarskom isusovcu Rosanu (Rosan, Giuseppe, *Vita del P. Benedetto Rogacci della Compagnia di Gesù*, Libreria Gregoriana Editrice, Padova, 1931).

¹⁶ Korade 1994: 188.

godina filolozi zauzimaju nešto specijalizirani pristup, promatrajući napose Rogačićev spjev *Euthymia* s etičkog stajališta (KORADE 1995), žanrovsko-stilskog (KNEZOVIĆ 1995) i povijesno-realnog aspekta pojedinih odlomaka (DEMO). Ipak, sustavnije i opsežnije studije koja bi se argumentirano bavila bilo kojim aspektom Rogačićeva pjesničkog opusa zasad nema.

U tom kontekstu, ne postoji analiza spjeva *Proseucticon de terraemotu, quo Epidaurus in Dalmatia anno 1667 prostrata est, ad Cosmum III Etruriae ducem*. Romae : /s. n./, 1690.¹⁸ Iz naslova je vidljiva pragmatička dimenzija spjeva: *proseucticon*, molitva, odnosno molba, Cosimu III de' Medici (1642–1723), za financijskom pomoći. Tekst je, po svemu sudeći nastao mnogo prije izdanja, no tek desetak godina nakon samog potresa.¹⁹

Izdanje toga heksameterskog spjeva od točno 300 stihova prilično je rijetko, pa se tekst distribuirao, primjerice unutar Dubrovnika, i u rukopisima.²⁰ Kao i u prethodnom, Gradićevom sastavku o potresu, velik dio teksta (oko 140 stihova, dakle gotovo polovica) otpadaju na pohvalu mogućeg donatora.

2.3. Benedikt Stay

Životni put isusovca Benedikta Staya (Dubrovnik, 1714 – Rim, 1801), iako je za generaciju ili dvije mlađi od dvojice spomenutih pjesnika, uvelike nalikuje onome njegovih prethodnika: nakon osnovna humanističkog obrazovanja u rodnome gradu odlazi u Rim gdje završava teologiju i zaređuje se za svećenika. Većinu je života proveo u Rimu, gdje je na Arhigimnaziju predavao govorništvo, a od 1769. radi na mjestu tajnika «Brevium ad principes», odnosno kao vatikanski korespondent s vladarima i vladarskim kućama.

Premda je pisao i prigodne književne žanrove, Stay je najpoznatiji kao

---

¹⁷ *Euthymia sive De tranquillitate animi carmen didascalicum*. Romae: Typis, & expensis Io. Iacobi Komarek, 1690. Drugo izdanje: Monachii: Sumptibus viduae et haeredum J. Hermanni a Gelder, typis Sebastiani Rauch, 1695.

¹⁸ Reizdano 1808. s talijanskim prijevodom G. de Bizzarra (*Del teremuoto onde fu distrutta la città di Ragusa ....* In Venezia, Presso Giovanni Palese, 1808).

¹⁹ Usp. stihove 274-275: *Et nunc quod seri tandem post altera lustra/ Ad tua detulimus miseros altaria questus...*

²⁰ Usp. Tomaševićev prijepis iz 2. polovice 19. stoljeća, Znanstvena knjižnica Dubrovnik br. 809 (zajedno s tematski srodnim tekstovima) ili br. 359 (samostalan prijepis).

pjesnik dvaju didaktičkih epova, od koji prvi obrađuje Descartesovu, a drugi, mlađi, Newtonovu filozofiju, pri čemu filozofija, dakako, uključuje i prirodoznanstvena znanja (fizika, optika, astronomija). Naslanjajući se u strukturi i samoj jezičnoj izvedbi na Lukrecijev ep *De rerum natura*, Stay u spjevu *Philosophiae versibus traditae libri VI* (Mleci, 1744) razlaže kartezijansku filozofiju u 6 pjevanja i 10249 heksametara.²¹ Drugo izdanje spjeva (Rim 1747) sadržajno proširuje prvu verziju (Galilejeva, Keplerova i Newtonova otkrića), no i volumenski (broj stihova povećava na 11229). Drugi Stayev spjev, nastao na nagovor i uz sugestije Ruđera Boškovića, *Philosophiae recentioris versibus traditae libri X* (sv. 1 /knj.1-3/ Rim 1755, sv. 2 /knj.4-6/ Rim 1760, sv. 3 /knj.7-10/ Rim 1792) sastoji se od 24227 heksametara i ujedno je najdulji latinski ep nekog hrvatskog autora.

Opis dubrovačkog potresa Stay je ubacio na kraj četvrtog pjevanja spjeva o Descartesovoj filozofiji (IV, 1722-1859). Odlomak, netipičan po svojem (anegdotalnom) odmaku od prirodoznanstvenog diskurza koji dominira ostatkom teksta, dolazi nakon izlaganja o uzrocima potresa (IV, 1657-1721). Odlomak nema pragmatičke dimenzije kao tekstovi prethodne dvojice autora, budući da njegov krajnji cilj (s obzirom na vremenski odmak od tragedije) nije traženje pomoći, a onaj njegov dio koji govori o samome potresu zauzima 137 stihova, tako da opsegom otprilike odgovara odgovarajućim dijelovima drugih dvaju tekstova.

2.4. Kombinacije i prijevodi

Kompilatori (uglavnom anonimni) tematski srodnih tekstova u 19. stoljeću povezali su tri navedena teksta o potresu koji je i stoljećima nakon samog događaja ostao živ u kolektivnoj svijesti Dubrovnika. Tekstovi katkad dolaze, najčešće u ekscerptima najvažnijih odlomaka, i u zajedničkim prijepisima (v. Znanstvena knjižnica Dubrovnik, rkp. 359).

Sva su tri teksta o potresu tiskana još jednom, ovaj put u 19. stoljeću i u talijanskom prijevodu, u poznatom tematskom izdanju «potresne» poezije koje je 1828. priredio pjesnik i prevoditelj Luko Stulli (1772 – 1828).²² Stulli je najvjerojatnije i autor prijevoda, no teško je zaključiti koja

---

²¹ Za odnos Staya prema Lukreciju vidi Šrepeš 1895.

²² *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del MDCLXVII di Gradi, Rogacci, Stay : versione dal latino*, Venezia : tipografia di G. Antonelli S. Occhi ed., 1828.

je verzija latinskog teksta prevoditelju bila predloškom, budući da je prijevod poprilično slobodan, što primjećuje i sam *editore*.²³

3. Struktura pjesama

3.1. Kompozicija

Za analizu kompozicije triju pjesama bitno je imati na umu njihov literarni karakter. Premda Gradićev i Rogačićev *carmen* imaju stanovitih praktičnih ambicija, njihovi su sastavci prije svega književna djela u kojima *dulce* prevladava nad *utile*. Nijedan od autora navedenih pjesama nije osobno svjedočio potresu: Gradić i Rogačić živjeli su i radili u Italiji, dok Stay pripada narednom stoljeću. Sva su trojica, dakle, usprkos fingiranju pripovjedačeva «doživljajnog ja»,²⁴ pisala na temelju izvora: dvojica starijih autora na temelju živih svjedočanstava i brojnih dostupnih pisanih dokumenata o tragičnom događaju; Stay na temelju istih dokumenata, na temelju priča koje su činile dio kolektivne svijesti postpotresnog Dubrovnika te napokon, kako ćemo pokazati, na temelju same Rogačićeve pjesme. U svakom slučaju, Rogačić je morao poznavati Gradićev tekst, Gradić je mogao poznavati Rogačićev tekst (nastao najvjerojatnije 1677, premda tiskan tek 1690); Stay je, pouzdano se može reći, poznavao oba.

Sva tri teksta, budući da im građa potječe iz istih izvora (a i moguć-

---

²³ Već nakon tridesetak *endecasillaba* prijevoda priređivač komentira: «I seguenti 104 versi non si leggono nell' originale, qual fu pubblicato nel 1675 per le stampe di Gio. Francesco Valvasense di Venezia; taluno suppone, che i traduttore ve li abbia aggiunti per non lasciar perire la memoria di un avvenimento cotanto pietoso, il quale meritava ne fosse fatta menzione da coloro che trattarono poeticamente questa materia: il fatto è storico; tutti i chronicisti di quel tempo ne parlano...», Stulli 1828: 26. Umetak o pitomcima isusovačkog zavoda u Dubrovniku koji su ostali živi zakopani prevoditelj je, prema priređivaču, umetnuo iz dokumentarističkih razloga. Predloškom za prijevod priređivač smatra poslanicu Veneciji, premda je prijevod ne slijedi u potpunosti. Ostaje pitanje je li priređivač zbirke prijevoda na talijanski identičan Stulliju ili se radi o neimenovanu priređivaču. Knjiga je, naime, izišla 1828, iste godine kada je Stulli umro (no nije poznato kojeg je točno datuma objavljena), pa nije jasno govori li *editore* o Stulliju kao autoru prijevoda ili sam Stulli o nekom neimenovanom prevoditelju. Nešto sigurnije o atribuciji prijevoda Stulliju i predlošcima govori Čosić 2003: 272.

²⁴ Konkretnije, Rogačićev i Gradićev pripovjedač prikazuju događaje «iznutra», kao da su i sami bili na licu mjesta.

nosti elemenata i motiva u opisu prirodne katastrofe kao što je potres same su po sebi ograničene), sadržavaju mnoštvo podudarnih elemenata. Zasad ćemo po strani ostaviti «okvirne» dijelove tekstova (apostrofe i pohvale potencijalnih donatora, pripovjedačke okvire i sl.) te se koncentrirati na sam izvještaj o potresu.

Elemente koji se pojavljuju u svim trima pjesmama, odnosno u barem dvije od njih, podijelit ćemo u pet grupa: sam potres, rušenje zgrada (materijalna šteta), ljudske žrtve, požar, pljačka. Opis samog trenutka potresa²⁵ uključuje daljnja četiri daljnja elementa: podrhtavanje tla, zvuk (tutanj), oblak prašine, povlačenje mora.

Najstariji, Gradićev tekst navedene elemente opisa same trešnje donosi dispergirano u odnosu na, kako će se vidjeti, ostalu dvojicu autora: nakon odulje vremenske perifrize kojom uz parafraziranje Muke situira događaj u Veliku srijedu (17-32), izlaganje samog potresa započinje s *cum inversum* (33). Elementi, rašireni kroz tekst (stihovi 33-170) dolaze sljedećim redoslijedom: podrhtavanje tla (33); rušenje građevina: privatne, javne, sakralne (33-38); ljudske žrtve bez razlike u odnosu na spol, dob i društveni položaj (39-40); tutanj (41); tamni oblak prašine koji se podigao nakon rušenja (43-45); slučajevi poginulih i ranjenih (48-52). Motiv požara najavljen ukrajno (97-99) je nakon jedinstvene epizode s izbjeglicama, da bi se *in extenso* razradio u gotovo 50 stihova (126-170), vjerojatno najboljih u cijeloj pjesmi. Osim na opisima vatrene stihije, Gradić je inzistirao na još jednom motivu: motivu pljačke razrušenih bogataških kuća (106-123).

Dok je kompozicija navedenih elemenata u Gradića razmjerno slobodna, Stayeva se uvelike podudara s Rogačićevom:

motiv		Rogačić	Stay
potres	podrhtavanje tla	60-73	1755-1758
	oblak prašine koji zastire nebo	73-75	1758-1760
	tutanj	75-77	1753-1754
	povlačenje mora	80-86 (s mitološkim dodatkom)	1752
psihička reakcija na potres		87-101	1760-1780
rušenje zgrada		102-109	1781-1789
ljudski gubici (agonija ranjenih)		122-145	1790-1827

²⁵ Prema svjedočanstvima očevidaca, glavni je udar trajao toliko koliko je potrebno da jedan svećenik u crkvi Male braće za vrijeme liturgije izgovori «Passio Domini nostri Iesu Christi secundum...». V. Krasić 1987: 106.

Lucida intervalla 35 (1/2007)

požar	-	1828-1843
pljačka	-	1844-1849
obnova (buduće uskrsnuće) grada	179-192	1850-1859
Fortuna	167-179 (apostrofa Fortune)	1745-1746

Pogledamo li način na koji Stayeve sekvence slijede jedna drugu i, s druge strane, slijed Rogačićevih tematskih segmenata, uvidjet ćemo velike međusobne podudarnosti. S iznimkom motiva Fortune, koji kod Staya dolazi na početku kao objašnjenje katastrofe (Fortuna je bila zavidna Dubrovniku na prosperitetu, stoga ga je odlučila uništiti),²⁶ a kod Rogačića na kraju deskriptivnog dijela teksta u vidu opširnije apostrofe boginje sudbine, scene poštuju više-manje isti redoslijed: potres – reakcija ljudi na potres – rušenje zgrada – ljudske žrtve – (požar) – (pljačka) – obnova grada. Unutar segmenta o samome potresu raspored motiva je, doduše, različit: Stay ih u odnosu na Rogačića preraspoređuje (povlačenje mora – zvuk – podrhtavanje tla – oblak).

3.2. Podudarnosti na planu izraza

Osim što im se raspored motiva i segmenata ekspozitornog dijela teksta uvelike podudara, Rogačićev i Stayev tekst podudaraju se i na razini izraza. Mjesta s najvećom podudarnošću prikazana su u sljedećoj tablici:

Stay	Rogačić
Non erat Illyricis florentior omnibus oris <u>Urbs alia, aut opibus tantum famaue</u> vigebat; <u>Ubertasque soli multaeque frequentia</u> Gentis (1740) Nobilitasque Virūm atque omnes servata per annos <u>Libertas caelo tollebant fortibus armis</u> ²⁷ Naturaque loci murorumque objice circum Defensam a validis vicini incursibus Hostis. Ecce tremi moto <u>subsultans cardine tellus</u> (1755)	<u>Urbs opibus, famaue ingens</u> , contexere Pontum Classibus, inque omnes commercia spargere gentes, <u>Nec minus ubertate soli, partuque virorum</u> <u>Laeta, sui juris, nullique obnoxia sceptra.</u> (50)
	Scilicet instabili <u>subsultans cardine tellus</u> ²⁸ (60)

²⁶ *Tot rebus fortuna bonis invidit et uno est / Conata excidio res vertere funditus omnes.* (Stay, 1745-6).

²⁷ *frequentia gentis*: Ov., *Trist.* 5, 7, 13; *servata per annos*: Lucr. 1, 1209; Verg. *Aen.* 2, 715; 7, 60; *fortibus armis* Ov. *Met.* 1, 456; *Fast.* 5, 587; Verg. *Aen.* 10, 735.

²⁸ *cardine tellus*: Luc. *Phars.* 1,552; *turbine tanto*: Lucr. 6, 640; *ardua tecta*: Verg. *Aen.* 7, 512; *urgente ruina*: Verg. *Aen.* 11, 888. Usp. posebno sljedeća dva stiha (1769-1770): *praesens vis ipsa pericli*: Lucr. 6, 603; *omnia victa fragore*: Lucr. 5, 109.

<p><u>Nec mora, deficiente solo, jam prodita pessum</u> <u>Labitur</u> omnis, et immani resoluta ruina Urbs ima consedit humo: se <u>pulveris</u> ingens Protinus in caelum <u>nubes</u> agit, atraque lucem Involvit, noctemque refert. <u>Quae in turbine tanto</u> (1760) <u>Mens animusque fuit, rerum in vertigine tanta</u> Deprensus? iterum tellus concussa videtur Jam trepidare (animus quoque nunc ita concutit horror) Sub pedibusque labare solum, ruere <u>ardua tecta</u> <u>In caput</u>: illa fuit quae mens, cum saxa domorum (1765) Alta solutarum pluerent super, <u>image tellus</u> <u>Hisceret, obrueret fragor aures, lumina caligo.</u> <u>Effugiumque malo septis urgente ruina</u>²⁸ <u>Obstruerent?</u></p>	<p><u>Nec mora: deficiente solo, subducta labare</u> (70) Fundamenta, quati turres, <u>ruere ardua pessum</u></p> <p style="text-align: center;">It caelo <u>pulveris</u> atri Jurata ardentem <u>nubes</u> extinguere Solem (73)</p> <p style="text-align: center;">... <u>guae tunc nobis...</u> <u>deprensus tantâ in vertigine rerum</u>³⁰ <u>Mens, animusque fuit!</u> <u>Capiti labentia tecta</u> Exitium crudele ferunt: <u>rimosa fatiscit</u> (90) Sub pedibus tellus: <u>pavidas fragor attonat aures</u> <u>Lucem oculis caligo, fugam eripere ruinae.</u></p>
<p>Omnia namque solo misere prostrata jacebant <u>Omnia Templa Theatra Lares et publica tecta</u> <u>Undique praecipitata</u> immani <u>eversa</u> ruina. (1783)</p>	<p>Jamque omni ammisso veteris discrimine formae <u>Templa, theatra, lares, privata et publica tecta</u> <u>Praecipitata, eversa</u>, informi strage sepulta, Procubere: <u>urbs ante, urbis nunc nomen inane</u>,³¹ (105)</p>
<p><u>Urbis post lacerum simulacrum et nomen inane</u> (1787) Aspicere, et caecis quod jam <u>serpentia saecla</u>³² <u>Incolerent, saecla et volucrum nocturna latebris.</u></p>	<p>Et lacerum funus: Vix pauca relicta supersunt Versarum domuum trunca, et male stantia membra, <u>Serpentum latebrae, nocturnarumque volucrum</u> <u>Hospitium infelix:</u></p>
<p><u>Praecipites Dominos tota cum gente penates</u> Contexere, suos <u>eversaque Curia Patres</u> <u>Incubuit super</u>, et Gentem quoque templa Virorum Sacrificam subita tumulârunt versa ruina; <u>Obtritumque viis</u> circum omnibus undique <u>vulgus</u> (1800) Emoriebatur; <u>nullo discrimine lethi</u>³³ Corporaque aegra Senum Juvenumque valentia sexus Faemineus meliorque Virum imbellesque Puellae Et Pueri infanda correpti morte peribant.</p>	<p><u>Praecipites dominis superincubere Penates</u> (125) Ante aras Superum ceciderunt victima Mystae: <u>In triviis vulgus; tumulavit Curia Patres.</u> <u>Miscentur nullo subiti discrimine lethi</u>³⁴ Cum pannis trabeae, cum sacris flammea vittis: Patricium funus, plebeja cadavera, sexus (130) Imbellis, meliorque, infirma, et fortior aetas.</p>
<p>amissis rebus Patriaque Suisque Moerentes alii Divos exposcere mortem Certabant; alii contra non vulneris ictu Expertes tamen huc atque illuc <u>vociferantes</u>, Vitaï nimium cupidi mortem fugitabant, (1810) Et terram effuso signabant sanguinis imbre:³⁵</p>	<p>Saucius hic largo per membra fluente cruore (140) <u>Vociferans</u> fugit: <p style="text-align: center;">ast illum <u>velocior urget</u> <u>A tergo Libithina, ceditque in pulvere crasso</u> (135) Deprensus subita gravioris mole ruinae.</p></p>

²⁹ *cardine tellus*: Luc. *Phars.* 1,552.

³⁰ *vertigine rerum*: Luc. *Phars.* 8, 16.

³¹ *nomen inane*: Luc. *Phars.* 2,342; 5,389; Hor. *Ep.* 1, 17, 41.

³² *nomen inane*: Luc. *Phars.* 2,342; 5,389; Hor. *Ep.* 1, 17, 41; *serpentia saecla*: Lucr. 6, 766.

³³ *discrimine leti*: Verg. *Aen.* 10, 511.

³⁴ *discrimine leti*: Verg. *Aen.* 10, 511.

³⁵ *sanguinis imbre*: Stat. *Theb.* 5, 598.

Interdum tamen a tergo <u>velocior instans</u> Mors <u>veniebat</u> ob exhaustas vel denique vires, Vel quia murorum deprensos desuper ingens Mactabat casus: <u>nonnulli membra trahentes</u> Post sese <u>lacera et laniatos ictibus artus</u> <u>Reptabant per saxa, suosque in opem vocitabant:</u>	<u>Corporibus fracti, et multâ [jam] morte receptâ,</u> <u>Reptantes alii sociae per cladis acervos</u> <u>Post sese laceros artus sua funera verrunt.</u>
--	--

Ovakav stupanj podudarnosti izraza u tridesetak stihova (dakle na petini ekspozitornog teksta o potresu) nedvojbeno upućuje na to da je Stayu Rogačićev tekst ne samo bio poznat, već i da ga je svjesno koristio kao predložak.³⁶ Humanistička poetika imitacije, kako antičkih tako i kasnijih autora, to bolje što su poznatiji, ovdje zorno dolazi do izražaja. U literarnim zajednicama u kojima *copyright* ne postoji, a djela su otvorena karaktera i nude se kao predložak za oponašanje i nadmetanje s njima – pri čemu se poštuju dva načela humanističke poetike: *imitatio* i *aemulatio* – autori često i bez zaziranja posežu za djelima svojih (neposrednih) prethodnika, baš kao što i jedni i drugi posežu za provjerenim djelima antičkih autora.³⁷ Činjenica da se Stay otvoreno, u kompoziciji i izrazu, oslonio na pjesmu svojeg prethodnika, jasno govori o intencionalnosti toga čina: Rogačićev se poznati podtekst u Stayevu *remakeu* ne može sakriti (barem ne od suvremenih čitatelja), a i nije namjera sakriti ga. Ono što se u mlađem tekstu pokušava postići jest *nadmašiti* predložak ljepotom i skladnošću stila. Koliko je u tome Stay uspio ovdje je irelevantno.

4. Okvir

Sva tri teksta smještaju izlaganje o samome potresu u neki narativni okvir: kod dvaju starijih tekstova okvir je molba mogućem donatoru, a kod Stayeva je teksta okvir rasprava o uzrocima potresa kao geološke pojave (IV, 1657-1721); s «druge strane», nakon izlaganja o dubrovačkom

³⁶ Koliko nam je poznato, ovim se detaljem recepcije pjesama o potresu do sada nitko nije pozabavio.

³⁷ Dio «posudna materijala», ponajviše iz klauzula stihova, prikazan je u bilješkama br. 27-35. U ukupnosti Stayeva teksta, a u skladu s konceptualnim i strukturalnim oslanjanjem na spjev *De rerum natura*, klauzule pozajmljene od Lukrecija daleko su češće nego u prosječnom novolatinskom heksametarskom epu. Usp., uz navedene slučajeve, i Stay, IV, 1746 i Lucr. 1, 673; 1, 791; 2, 752; 2, 756; 2, 864; Stay, IV, 1818 i Lucr. 5, 866 i 6, 1245; Stay, IV, 1834 i Lucr. 5, 525.

potresu (koji je naveden kao blizak primjer tog prirodnog fenomena), okvir nedostaje, odnosno pjevanje završava.

Stayev pripovjedač pouzdan je pripovjedač koji objašnjava kako dolazi do znanja o događaju koji se, kako saznajemo, dogodio generaciji njegovih roditelja: dok je bio dječak, njegovi su se roditelji sa žalošću sjećali onoga što su nekoć vidjeli i doživjeli (IV, 1728-1730). Prijelaz s 'geološkog' dijela spjeva u kojem se razlažu fizikalni uzroci potresa općenito na dio o dubrovačkom potresu odvija se preko pripovjedačkog 'mosta' koji obavlja funkciju najave teme na počecima i prijelomnim narativnim točkama epova. *Patriae casus, horrida fata meorum* i *milia multa quae... uno cecidre sub ictu* (1722-1724) pripovjedača tjeraju da prekorači granice spjeva (*excedere certos carminis impellunt fines*, 1725-6) i za volju nastradalih predaka opiše potres. Nakon devet stihova pripovjedačkog uvoda izlaganje o potresu odvija se kroz mimezu: ostatak teksta izgovaraju *parentes*, koji kao novi pripovjedači na hipodijegetičkoj razini preuzimaju, dakako, sve stilske karakteristike epskog pripovjedača (invokacije, poredbe, topose).

Pozicija Gradićeva i Rogačićeva pripovjedača bitno se razlikuje: njihov pripovjedač je prvenstveno hvalitelj i diplomat koji velik dio teksta (okvira) posvećuje pohvalama donatora.

Gradićev tekst započinje na gotovo klasičan način: apostrofa mletačkih velikaša kao potomaka Trojanaca (zapravo ovdje neimenovanog Trojanca Antenora, mitskog osnivača Padove i kolonizatora venetske regije) od pet stihova potječe iz Gradićeve mladenačke pjesme-zahvalnice iz 1647, povodom primanja Stjepana i njegova brata Junija u padovansku pjesničku akademiju «Ricovrata».³⁸ Nakon ovakva početka, koji donekle obavlja funkciju zaziva muza, slijedi najava teme i izravna molba: saslušajte žalopojke o događaju za koji svi znaju.³⁹ Nakon središnjeg dijela pjesme (17-170) okvir se zatvara molbama Veneciji te pohva-

---

³⁸ Usp. Körbler 1915: 9. U heksameterskoj poslanici od 81 stiha slavi Padovance kao potomke izbjeglih Trojanaca. Rukopis padovanske poslanice čuva se u cod. 6900 Vatikanske knjižnice.

³⁹ *Qualibus horribili terrae conflata tremore / Tempestas nostram satis agitaverit Vrbem, / Nemo adeo ferus est, rerumque ignarus, & hospes / Attonitas cuius non fama advenit ad aures, / Et lacrimis oculos non humectavit abortis.* (12-16). Usp. *nemo adeo ferus est*: Hor. *Epist.* 1, 1, 39.

lama *Serenissime* (171-315). Gradićevi blagoslovi Mletaka uglavnom se sastoje u željama za pobjedom na istočnomediteranskim bojištima.

Struktura Gradićeva okvira može se svesti na sljedeće elemente: apostrofa Mletaka – molba da saslušaju jadikovku o unesrećenom Dubrovniku (1-16); blagoslovi i dobre želje Mlecima – zahvala na prethodnim dobročinstvima popis djelatnosti koje je Dubrovnik naučio od Mletaka – radost zbog mletačkog savezništva – donatori koji su već dali novac za obnovu Dubrovnika – zašto tek sada molimo za pomoć – mletačka dobrohotnost – mletačke pobjede – Mlečani kao mirotvorci – završna molba Dubrovnika.

Venecija je za Dubrovnik, prije svega, bila trgovački i pomorski rival na Jadranu i u Sredozemlju, a odnos savezništva svodio se na dubrovačko kupovanje slobode i vješto diplomatsko izbjegavanje podaništva. Pohvale Mlecima i hvalospjeve idealnom odnosu dviju republika valja, stoga, uzeti s priličnom rezervom. Zanimljiv je u tom smislu odlomak u kojem se nabrajaju «dobročinstva» kojima je Venecija u prošlosti počastila Dubrovnik (189-204). Prema tome popisu, Dubrovčani su od Mletaka naučili o slobodi i strogim zakonima, trgovini i plovidbi, stjecanju bogatstva, sudstvu, sustavu periodičke smjene dužnosnika, društvenom poretku, pa čak i stilu odijevanja!

Rogačićev okvir teksta o potresu u svojem prvom dijelu sastoji se od 42 stiha, a u zadnjem od stotinjak stihova. Struktura prvog dijela mu se može svesti na sljedeće elemente: apostrofa Cosima III Medicija: ti ispravljaj svaku nepravdu sudbine – tvoja dobročinstva obuhvaćaju cijeli svijet (stoga šest krugova na grbu obitelji Medici predstavljaju šest kontinenata) – mogao bi biti vladar svijeta, no zadovoljan si i Toskanskom kneževinom – nisi pohlepan osvajač teritorija kao Aleksandar Makedonski – Cosimova ljubav u stanju je podići iz Kaosa i urediti porušen svijet (1-42). Drugi pak dio okvira sadržava ove elemente: Cosimo, trebamo tvoj novac – dosadašnji donatori (tko je već dao novac) – ipak, potpuna obnova nemoguća je bez tebe – Fortuna se nikada neće usuditi izazivati gradi koji je obnovio Cosimo – zašto tek sada molimo za pomoć – vratit ćemo ti za tvoja dobročinstva: podići ćemo ti mramorne i mjedene kipove – budući da je materija propadljiva, proslavit ćemo te dostojno, pjesmom (pohvala lokalnih pjesnika nadahnutim ilirskim muzama) – no tebe ne diraju svjetovne nagrade – zašto tek sada molimo

za pomoć (isprika) – cijena obnove je velika – vrijedilo je pretrpjeti tolike nedaće samo da nam ti budeš zaštitnik!

Rogačić se obraća jednom donatoru, stoga su i laska i pohvala daleko osobnije prirode nego u Gradićevu tekstu. Individualnost Cosimove darežljivosti pruža mogućnost da se *ex negativo* uspoređuje s pohlepnim i razuzdanim Aleksandrom Velikim (22-31), a *ex positivo* s Herkulom (280-288). U manirističkom pretjerivanju (uzrokovano kako suvremenim stilskim zahtjevima, tako i željom da 'projekt' uspije) Cosimo se mjestimice pretvara u kozmičku kreativnu silu koja ispravlja svjetske nepravde – Gradićev tekst ipak si nije mogao dopustiti tako smjele izlete u sferu pretjeranog.⁴⁰

4.1. Zajednički elementi: forma

Tekstovi, koji po samoj prirodi žanra ne dopuštaju velika odmicanja od tradicijom zacrtana i posvećena epskog stila, nose niz zajedničkih stilskih karakteristika. Mi ćemo ovdje obratiti pozornost na samo neke od njih: na mimetička rješenja unutar tekstova (upravni govor) te na topos neizrecivosti karakterističan za epsku poeziju, koji se javlja u sva tri teksta.

4.1.1. Upravni govor – mimeza

Osvrnuvši se na tradicionalnu opoziciju između dijegeze i mimeze, kakvu su fiksirali Platon u trećoj knjizi *Države* i Aristotel u *Poetici*, Genette izvodi zaključak da *mimesis* kao krajnje neposredovan način

---

⁴⁰ Usp. stih *Magnanime o princeps, solio sublimis ab alto* (78), koji koristi frazu *solio sublimis ab alto*: fraza potječe od kasnoantičkog pjesnika Flavija Kreskonija Koripa (oko 500 – oko 570), afričkog biskupa nastanjenog u Konstantinopolu, iz njegova djela *Iohannis seu de bellis Libycis* o borbi vojskovođe Ivana protiv Mauritanije. U kasnijoj latinskoj poeziji, međutim, fraza *solio (sublimis) ab alto* povezana je prvenstveno s motivom Krista Suca koji sjedi na tronu odakle sudi grešnicima na Sudnji dan, na što je Rogaćić svakako računao. V. Vickrey 1969: kao autori se navode Beda Venerabilis i Hraban Maur. «In Latin writings the motif is so common and occurs in so many literary forms as to resist summary classification» (str. 88). No fraza ostaje prisutna i u svjetovnm tekstovima (dakle u originalnu ratničkom kontekstu), kao u anonimnoj heksameterskoj pjesmi iz XII stoljeća *Carmen de gestis Frederici I imperatoris de Lombardia* (stih *tum divus sic Fredericus / Incipit effari solio sublimis ab alto*, 1503-4).

predstavljanja govora lika ne postoji (GENETTE, 1985: 92).⁴¹ Rimmon-Kenan preuzima taj stav uz tvrdnju da postoji samo iluzija mimeze i da nema prave razlike između dijegeze i mimeze, već samo između različitih načina dijegeze. Parafrazirajući francuskog teoretičara, autorica ustvrđuje kako se iluzija mimeze postiže maksimaliziranjem informacija u tekstu i minimaliziranjem informanata, verbalnih tragova pripovjedačeve prisutnosti.⁴² No visokoformaliziran tekst, kao što je epski tekst, ne pokazuje tendenciju smanjivanja broja informanata - naprotiv. I dijelovi teksta što ih izgovaraju likovi, tradicionalno smatrani najmimetičnijim odlomcima, trpe neizostavnu pripovjedačevu nazočnost.

Takav je slučaj u većini epskih tekstova, gdje se replike likova uvode i odjavljuju nizom ustaljenih formula.⁴³ U trima tekstovima kojima se ovdje bavimo mimetički su odlomci, međutim, rijetki (ostavimo li po strani veliku mimezu u Staya), no zbog svojeg sadržaja ili načina na koji su uvedeni u tkivo izlaganja zaslužuju posebnu pozornost.

Gradićev tekst ima dva mimetička odlomka koje izgovaraju zastupnici suprotstavljenih ideja o tome valja li ostati u srušenu gradu i njegovoj okolini ili pobjeći iz njega. Manje je zanimljiva replika onih koji se odlučuju za ostanak;⁴⁴ zanimljivija je replika onima koji se odlučuju za bijeg u Italiju, i to stoga što se radi o poznatoj realnoj epizodi koju spominje jedino Gradić. Naime, već spomenuti dubrovački nadbiskup Pietro Torres netom je nakon potresa odlučio pobjeći brodom u Italiju i sa sobom povesti šezdesetak časnih sestara iz nekoliko dubrovačkih samostana. Epizoda je zabilježena u njegovu vlastitu izvještaju koji je ubrzo po dolasku u Anconu i tiskan. Dubrovčani su prema tom nadbiskupovom potezu imali prilično negativan stav.⁴⁵ Taj staj izražava i «narod» koji izgovara repliku:

---

⁴¹ Genette, 1985: 92.

⁴² Rimmon-Kenan, 1983: 108.

⁴³ Početak replike: *sic incipit ore, profari incipit, tali resolvit ora sono*; kraj replike: *dixerat haec, vix ea fatus erat, siluit tunc* i sl.

⁴⁴ *Quatiat sua viscera tellus / Nunc licet, & moto diverberet aera dorso: / Nil nostra: hinc tutis salientes cernere campos / Continget, refluosque amnes, montesque caudcos.* (65-68)

⁴⁵ Usp. Samardžić 1983: 235-236: «I stoga, čim se Dubrovnik, pod prvim udarcima zemljotresa, našao na zemlji, nadbiskup je zadigao mantiju i pobjegao u Italiju prvim brodom. Potrudio se da povede sobom jedino dubrovačke kaluđerice. Sve mu to

Gorana Stepanić

Quo ruitis miserae cives⁴⁶, tuque optime casti
Agminis Antistes ductor quo tendis?...
Praestat in amplexu Patriae, aspectuque penatum
Quidquid id est quod adhuc caeli gravis ira minatur
Excipere: ipsam etiam, si tanta est sortis iniquae
Saevities, animam quocumque absumere leto. (78-79 i 85-88)

Pripovjedač, međutim, kao čuvar poretka i institucije Crkve odbjeglog nadbiskupa ne dvoji nazvati «plemenitim poglavarom i vođom časnoga stada».

U Rogaćićevu spjevu mimeza je pripovjedački vješto kombinirana s prolepsom: nakon toposa «nekad slavan, a sada propao» (odnosi se na Dubrovnik), uvodi se lik ostarjelog mornara koji će u budućnosti, ploveći s pučine, neupućenim putnicima pokazati grad koji je u njegovoj mladosti bio slavan i bogat, a sada je hrpa ruševina i *dirum praeterlabentibus omen*, ponovivši tako topos koji je maločas iskazao i pripovjedač.⁴⁷

4.1.2. Topos neizrecivosti

Topos neizrecivosti (odnosno pjesnikove nemoći da se izrazi o nekom predmetu) pripada autoreferencijalnim fiksiranim pjesničkim oblicima, takvima koji svraćaju pozornost na proces nastanka pjesničkoga djela ili na samu naraciju. Struktura toposa neizrecivosti uglavnom se drži ustaljena misaonog slijeda. Započinje pitanjem, otprilike: «Tko bi mogao izraziti tako što...?», nakon čega slijedi dokazivanje neizrecivosti, otprilike «Čak i kada bih bio nadaren poput najboljih pjesnika, ne bih to mogao učiniti», dakako uz mogućnost varijacija. Ponekad slijedi i svojevrstan dokaz neizrecivosti, kao «To još nitko nije učinio, pa neću ni ja» ili «Da je pjesnik bolji od mene to mogao vidjeti, on bi to možda i mogao izraziti».

Sva trojica autora u svojim tekstovima o potresu imaju po jedan topos neizrecivosti; premda taj topos spada među manje obavezne fiksirane

---

Dubrovčani nisu nikad oprostili. Napustio je svoj puk kad je najviše trebalo da bude uz njega – žalili su se papi. Odveo je naše sestre i kćeri među nimalo smerne italijanske popove...».

⁴⁶ Usp. *Quo, quo scelesti ruitis...*, Hor. *Epod.* 7, 1.

⁴⁷ Usp. *quae, praetervectus ab alto / Vectorum ignarae senior iam navita turbae / indice designet digito, atque, «Hoc litore», dicet, «me iuvene Illiricas una inter celsior urbes / Surgebat fama, et meritis Epidaurus Olympo.»* itd., 109-113.

elemente epskoga stila, tema o kojoj pišu trojica Dubrovčana više je nego pogodna za uporabu toga općeg mjesta.

Najdiskretniju i najkraću verziju toposa neizrecivosti nalazimo u Stayevu tekstu:⁴⁸ «Quis memoret tantas tam parvo in tempore caedes?». Daleko je razvijeniji topos neizrecivosti koji donosi Rogačić u sljedećim stihovima:

Non ego si centum solido aere sonantia linguis
Guttura cum totidem Briareus vocalis haberem;
Ingeniumque mihi rapido torrentius amne
Eloquii immensis in carmina fontibus iret;
Quae dedit illa dies, variae ludibria sortis,
Multiplicesque vias, et tot nova nomina lethi
Expeditam cantu, aut dignis ploratibus aequem. (160-166)

Rogačićev topos razvija motiv vjerojatno najpoznatijeg toposa neizrecivosti, toposa «mnogih usta» u rimskome epu. Sam topos potječe od Homera (*Il.* 2, 488-93). U rimskoj ga književnosti rabi Lukrecije (*Lucr. Fragm.* 1, 2), no popularnost zahvaljuje prvenstveno Vergiliju, koji ga rabi dvaput:⁴⁹

Non mihi si linguae centum sint oraque centum,
ferrea uox, omnis scelerum comprehendere formas,
omnia poenarum percurrere nomina possim. (*Aen.* 6, 625-627)

Isti motiv i stih parafraziraju u antici Ovidije u *Metamorfozama* i Stacije u *Silvama*,⁵⁰ ironizira ga Perzije (*Sat.* 5, 1-2) a iznimno je popularan i često rabljen u srednjovjekovnoj novolatinskoj književnosti.⁵¹ Gradić taj topos parafrazira ovako:

---

⁴⁸ Stay je i inače, budući da se stilski oslanja na Lukrecija, manje sklon demonstriranju vergilijanskoga i postvergilijanskoga epskog stila, pa je incidencija pripovjedačkih tragova i autoreferencijalnih umetaka u njega manja nego u ostalim dvama tekstovima, koji se oslanjaju prvenstveno na klasični rimski ep.

⁴⁹ U nešto drukčijem kontekstu u (*Georg.* 2, 42-44).

⁵⁰ *Non mihi si centum deus ora sonantia linguis / ingeniumque capax totumque Helicon a dedisset, / tristia persequeretur miserarum fata sororum.* *Ov. Met.* 8, 533-535; *Non, mihi si cunctos Helicon indulgeat amnes / et superet Pimplea sitim largeque volantis / ungula sedet equi reseretque arcana pudicos / Phemonoe fontes vel quos meus auspice Phoebus / altius immersa turbavit Pollius urna, / innumeras valeam species cultusque locorum / Pieriis aequare modis.* *Stat. Silv.* 2, 2, 36-42.

⁵¹ V. Gowers 2005.

Gorana Stepanić

Non duro constent si pectora nostra metallo,
Centenisque sonent totidem ora, & guttura linguis
Omnia multiplicis liceat discrimina fati
Atque omnes aditus mortis numerare, viasque. (53-56)

Obojica dubrovačkih autora uglavnom zadržavaju elemente koje u *Eneidi* izgovara Kumska sibila. Nakon što je, naime, nabrojala stanoviti broj zločina i kazni koje se odvijaju u Tartaru, prestaje s nabrojanjem i govori Eneji kako ne bi mogla nabrojati sve zločine i njihove kazne čak i kada bi imala stotinu jezika, stotinu usta i željezan glas. Rogačićev pripovjedač, slično sibili, ne bi mogao nabrojati oblike smrti nakon potresa, čak i kada bi imao stotinu grla koja ječe čvrstom mjedi (a ne željezom), s jednako toliko jezika i kada bi mu um bio brži od «inspirativnih» rijeka rječitosti.⁵² Zanimljiva je metafora storukog diva Brijareja: pripovjedač bi htio biti *Briareus vocalis* – glasan Brijarej, Brijarej što se tiče stostrukosti glasa, a ne broja ruku.

Gradićev pripovjedač također iskazuje kako ne bi mogao nabrojati «sve pristupe i puteve smrti i sve nedaće sudbine» kad bi i imao «grudi od tvrdoga metala», i kad bi mu «stotinom jezika zvučalo jednako toliko usta i grla», upotrijebivši tako sve elemente sibilinskog toposa.

4.2. Zajednički elementi: sadržaj

I u Gradićevu i Rogačićevu spjevu postoji mjesto na kojem se mogućem donatoru kao argument za pružanje pomoći navodi popis dotadašnjih donatora.

Lista kod Gradića izgleda ovako:

Non Luca vetustae
Libertatis honos, non armis clara, virisque
Gens Ligurum, non Roma potens, non fortis Iberus
Non quae magnanimo regnatur Hetruria Cosmo
Avertit placidas nostris a fletibus aures. (217-221)

Rogačićev je popis sljedeći:

Praecessere quidem auxiliis Regnator Iberus
Et geminus, caelo majestas aemula, Clemens,
Lucaque non propria[e] tantum, sed quicquid ubique,

---

⁵² Za helikonske rijeke inspiracije v. citat Stacija, bilj. 50.

Libertatis amans, Venetique, potentia corda
Consiliis, decus Italiae tutelaque, Patres. (204-208)

Gradićev je tekst stariji, nastao u tiskanoj verziji kojom raspolažemo najranije 1675. Autor je popis dotadašnjih donatora Republike, smisleno je vjerovati, ažurirao za izdanje pjesme. Prema tom popisu, pomoć su već pružili nezavisna toskanska republika Lucca, Liguria (Genova), Rim (Vatikan), Španjolska, te Toskana, konkretnije Cosimo Medici. Dok se kod ostalih donatora možemo složiti da su dali svoj prilog (uglavnom se radilo o donacijama u oružju, barutu, hrani i određenim, primjerice finansijskim ustupcima), Cosimo u svakom slučaju nije dao pomoć koju je Gradiću kao diplomatu bio obećao još njegov otac, Ferdinand II (1610-1670). Gradić je, naime, ubrzo nakon potresa posjetio toskanskog velikog vojvodu te dobio odgovor da će vojvoda malo pričekati da vidi što će učiniti ostali kršćanski vladari.⁵³ 1674. i 1675. Gradić posjećuje Ferdinandova sina Cosima i podsjeća ga na obećanja njegova oca, no uzalud.⁵⁴ Ukoliko se ne radi o nabranjanju duhovnih (a ne materijalnih) pokrovitelja, Gradić na ovome mjestu blefira: *licentia poetica* udružila se s diplomatskom vještinom kako bi se Mletke nagnalo na donaciju.

Da je Cosimo de' Medici poslao Dubrovniku pomoć, Rogačić mu se 1676. vjerojatno ne bi obraćao očajničkim molbama za istu stvar. U Rogačićevu se tekstu kao donatori navode španjolska kruna, obojica papa Klementa, Klement IX (1667-1669) i Klement X (1670-1676),⁵⁵ Lucca i Venecija. Prema Krasiću, međutim, «Jedna za drugom države kao što su Mleci, Modena, Parma, Toskana, Austrija i Turska kao po dogovoru izražavale su sućut za ono što se dogodio u Dubrovniku, ali su nalazile razna opravdanja da ne daju ništa».⁵⁶

5. Zaključak

U okolnostima u kojima ni profesionalna diplomacija, koja je uključivala službenu prepisku, intenzivno lobiranje (najčešće od strane

---

⁵³ Samardžić 1960: 95.

⁵⁴ Krasić 1987: 171-172.

⁵⁵ Pomoć je, zahvaljujući osobnom prijateljstvu s Gradićem, sa samrtne postelje odobrio i prethodni papa, Aleksandar VII (1655-1667). V. Krasić 1987: 169-170.

⁵⁶ Krasić 1987: 175.

Vatikana), osobne posjete i dobre veze, nije mogla pomoći, teško bi bilo povjerovati da su to mogle dvije latinske pjesme. *Dulce* je u ovom slučaju svakako prevladalo nad *utile*, ukoliko korisnim smatramo dobivanje materijalne pomoći od Toskane i Venecije.

No onkraj takve 'utilitarnosti' ostaju tri pjesme, svojedobno vrlo aktualne a danas svjedočanstvo nekoliko poetičkih aspekata dubrovačke poezije. Pokazuju da žanr povijesnog i didaktičkog epilija na latinskom dubrovačkim autorima nije bio stran; da građa historijskog spjeva može biti i svjež događaj; da autori i u tekstu koji je u svojoj srži molba kombinirana s naracijom uspješno zadržavaju epske elemente i stil; napokon, da je motiv dubrovačkog potresa ostao aktualan u dubrovačkoj (premda 'iseljeničkoj') književnosti i sedamdeset godina nakon samog događaja.

Literatura

Bašić 1933 = Bašić, Đuro, *Elogia jesuitarum Ragusinarum qui usque ad annum 1764 obiit*, *Croatia sacra*, 3 (1933) 6, 116-216, i *Vrela i prinosi* 1933, 3, 4-104.

Cerva = Crijević, Serafin Marija, *Bibliotheca Ragusina I-III* (sv. I, II/III i IV), JAZU, Zagreb 1975-1980.

Croxen 1992 = Croxen, Kevin Lee, *Slavic Neo-Latin Literature and the Vernaculars during the First Stage of the Slavic Baroque* (doktorska disertacija) Harvard University 1992.

Ćosić 2003 = Ćosić, Stjepan, «Luko Stulli i dubrovačka književna baština», *Anali Dubrovnik* 41 (2003): 259-286.

Ćosić 2003 = Ćosić, Stjepan, «Luko Stulli i dubrovačka književna baština», *Anali Dubrovnik* 41 (2003): 259-286.

Ćosić-Vekarić 2001 = Ćosić, Stjepan; Vekarić, Nenad, «Raskol dubrovačkog patricijata», *Anali Dubrovnik* 39 (2001): 305-379.

Ćosić-Vekarić 2005 = *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*, Zagreb-Dubrovnik: HAZU-Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005.

Demo 2003 = Demo, Šime, «Prikaz opsade Beča 1683. g. u Eutimiji Benedikta Rogačića», *Povijesni prilozi / Historical Contributions* 22 (2003) 25, 217-232.

Genette 1985 = Ženet, Žerar, *Figure*, prevela Mirjana Miočinović, Beograd, 1985.

Gortan – Vratović 1970 = Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir (ur.), *Hrvatski latinisti (Croatici scriptores qui Latine scripserunt), II: pisci 17 – 19. stoljeća*, Zagreb: Martica hrvatska – Zora, 1970.

Lucida intervalla 35 (1/2007)

- Gowers 2005 = Gowers, Emily, «Vergil's Sybis and the 'Many Mouths' Cliché (Aen. 6. 625-7)», *Classical Quarterly* 55.1 (2005) 170–182.
- Korade 1994 = Korade, Mijo, «Dubrovački isusovci latinisti 17. stoljeća», *Mogućnosti* 41 (1994) 7/9, 182-194.
- Körbler 1915 = *Abbatis Stephani Gradii Ragusini ad consilium rogatorum Rei publicae Ragusinae epistolae scriptae : (ab anno MDCLXVII. usque ad mortem Gradii) / epistolis a q. Balthasaro Bogišić collectis plures nuper repertas addidit, collectas redegit, commentariorum de vita gestisque Gradii praemisit, personarum, locorum rerumque gestarum indicem addidit Đuro Koerbler = Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu Republike Dubrovačke : od godine 1667. do 1683. / Bogišićev prijepis dopunio, za štampanje uredio, napisao uvod o životu i radu Gradićevu, pa dodao popis lica i mjesta Đuro Koerbler. Zagreb: JAZU, 1915.*
- Krasić 1987 = Krasić, Stjepan, *Stjepan Gradić (1613-1683): život i djelo*, JAZU, Zagreb 1987.
- LHP = Fališevac, Dunja; Nemeč, Krešimir; Novaković, Darko (ur.), *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb 2000.
- Rimmon-Kenan 1983 = Rimmon-Kenan, Shlomith, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, New York, 1983.
- Samardžić 1960 = Samardžić, Radovan, *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. g. Arhivska grada (1667-1670)*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost, III od., knj. XIX, Beograd: Naučno delo, 1960.
- Samardžić 1983 = Samardžić, Radovan, *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd: Prosveta 21983.
- Stulli 1828 = Stulli, Luka, *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del MDCLXVII di Gradi, Rogacci, Stay : versione dal latino*, Venezia : tipografia di G. Antonelli S. Occhi ed., 1828.
- Šrepel 1895 = Šrepel, Milivoj, «Stay prema Lukreciju», *Rad JAZU* 124 (1895) 188-228.
- Vickrey 1969 = Vickerey, John F., «The Vision of Eve in Geneses B», *Speculum* 44 (1969), br. 1, str. 86-102.

Summary

Shocking Poetic Testimonies: Latin Poetry on the Ragusan Earthquake of 1667

The catastrophic earthquake that happened on the 6th of April 1667 devastated the Ragusan Republic and seriously compromised its political, economic and demographic future. The small Mediterranean republic intensified the diplomatic activity – very well documented and the documentation preserved – to raise the money for its restoration. Apart from typical diplomatic steps, there were poetic attempts of Ragusan authors to spread the news about the earthquake across Europe and win the favor of possible donors.

The oldest text from that group is a small epic poem in Latin written by the Ragusan poet Stjepan Gradić (1613-1683), a diplomat at the Holy See, titled *Stephani Gradii patricii Ragusini de laudibus serenissimae reipublicae Venetae et cladibus patriae suae carmen* (Venice 1675, ²1676), containing the description of the earthquake, asking Venice for material help. A Jesuit Benedikt Rogačić (1646-1719) published an *epyllion* directed to Cosimo III, Grand Duke of Tuscany, titled *Proseucticon de terraemotu, quo Epidaurus in Dalmatia anno 1667 prostrata est, ad Cosmum III Etruriae ducem* (Rome 1690, Munich ²1695). The third Latin text on the same subject is a part of a larger epic of the Ragusan Jesuit Benedikt Stay (1714-1801), the didactic poem *Philosophiae versibus traditae libri VI* (Venice 1744), which deals with the philosophy of Descartes. Passages on the earthquake from all three texts exist in various manuscript compilations and in Italian translations, and apart from the «external» reception of the three texts there is an «internal» reception between them. Besides some individual parts, all of them have in common numerous elements (scenes, motifs, details as well as their disposition) concerning the very course of events during and after the earthquake, being based on the same written and other historical sources. Nevertheless, the analysis of the texts has shown that the earthquake part of Stay's poem openly uses the poem of Rogačić as its source, both in composition and verbal expression: about twenty percent of Stay's text is a paraphrase of Rogačić's hexameters.

A specific phenomenon in two older texts, which include a pragmatic aspect (asking potential donors for financial help), is a passage in which the actual donors are enumerated: both texts partly bluff when telling the names of the European states or individuals who had already given the money to Dubrovnik.

All the three texts show high fidelity to the genre of classical epic poem, as for the epic discourse, style, narrator's voice, motifs and commonplaces (e.g. the Homeric 'many mouths' *topos*). The poems never succeeded in raising money for the restoration of the city of Dubrovnik, but kept being read and transmitted (mostly within the Republic) as a part of local Latin epic tradition.

Sadržaj sveske 35 (1/2007)

Od Uredništva	5
ЕЛИЯ МАРИНОВА (ELIA MARINOVA) Palamedes: The Victim and the Hero of Letters	7
DRAGANA DIMITRIJEVIĆ References to Epicurus in Cicero's <i>In Pisonem</i>	19
VESNA DIMOVSKA Teorijski i praktični aspekti ironije kod Cicerona	29
ВИОЛЕТА ГЕРДЖИКОВА (VIOLETA GERJKOVA) Looking (at) Ariadne: Vision and Meaning in Catullus, Ovid and Hofmannsthal	39
VOJIN NEDELJKOVIĆ 'Cure Offered to Rival': IMS 2.228	55
GORANA STEPANIĆ Potresna pjesnička svjedočanstva: Latinsko pjesništvo o dubrovačkom potresu 1667.	59